

Pět přátel Franze Kafky aneb Co skrývá povídka „Společenství“

Jaroslav Březina

Vysoká škola ekonomická

FRANZ KAFKA'S FIVE FRIENDS OR THE HIDDEN MESSAGE OF THE SHORT STORY „FELLOWSHIP“

The article focuses on one of Kafka's short parables written in September 1920 and published for the first time in 1936. The text tells — from the first person plural perspective — about a group of five friends, and a sixth person who vainly seeks entrance into their brotherhood. The article discusses Kafka's "analysis" of the inclusionary and exclusionary dynamics of this group formation, as well as the question about the fiction of this community. Confronted with contemporary events and episodes of Kafka's life, there will also be a presumption of Kafka's reflection of racial and national tensions with its anti-Semitic and anti-German incidents and demonstrations that disrupted life in Prague in 1920.

KLÍČOVÁ SLOVA:

krátká parabola — rasové nepokoje — antisemitské demonstrace — pražský německý žid
short parable — racial tension — anti-Semitic demonstrations — Prague German Jew

„Je nás pět přátel, ...“¹ — těmito slovy začíná krátký text, který si v podzimních dnech roku 1920 tehdy sedmatřicetiletý Franz Kafka zapisuje do jednoho ze svých modrých školních sešitů. Je docela možné, že Kafka na těchto pár vět, na tvůrčí práci trvajících zřejmě jen několik málo minut, v dalších dnech zapomíná. Možná text pokládá za dokončený, či naopak marně hledá pointu příběhu, anebo je to hektický sled dobových událostí, které ho myšlenkami odvádí zcela jinam. Důležité však zůstává, že se tento text či textový fragment — až později opatřený Brodovým názvem „Společenství“ — dochoval a je spolu se čtyřmi dalšími z tohoto období pocházejícími a strukturou obdobnými texty („Návrat domů“, „Městský znak“, „Poseidon“ a „Ponoření do noci“) v roce 1936 otištěn ve sbírce povídek a textových fragmentů z pozůstalosti *Popis jednoho zápasu* vydané již zmiňovaným Maxem Brodem.

Kromě sounáležitosti dané časovou posloupností rukopisů těchto textů lze vycházet i z jejich určité exkluzivity — po Kafkově více jak dvouleté tvůrčí pouze jsou prvními texty vzniklými ve zcela jiných společenských poměrech, v nově vzniklém samostatném státě. Právě předpoklad existence určité míry reflexe této nové skutečnosti v Kafkově životě a tvorbě mě vedly k záměru se na tyto texty podrobněji zaměřit.

---

1 Kafka 1991, s.155.

řit, nahlédnout na ně (i) ve světle konkrétních dobových událostí a zvážit možnost jejich inspirace nejen Kafkovým soukromím, ale — alespoň u některých

Krátký parabolický text „Společenství“ datovaný do října 1920 vypráví o pěti přátelích, kteří postupně opustili blíže neurčený společně obývaný dům. Jejich na první pohled bezstarostné soužití začíná postupně narušovat blíže neurčená postava šestého, která se stále vměšuje a nepřestává, ačkoliv je zřejmé, že nemá šanci stát se dalším členem této skupiny. Pětičlenné partě je na obtíž. Nedělá sice nic zlého, ale již jen jeho pouhá přítomnost je dostačující. Oni ho neznají — co na tom, že sebe vzájemně též ne — a přijmout mezi sebe nechtějí. Nikdo z nich vlastně ani přesně netuší pravý důvod soužití, ale všichni jsou odhodláni zůstat v nezměněném počtu. Co jednou vzniklo, říkají, má zůstat provždy. V této situaci by každé další vysvětlování znamenalo téměř přijetí šestého. Celá věc má však háček. Čím více našeho „zájemce o členství“ odrážejí, tím silněji se k nim cítí být přitahován.

„Společenství“ je tak trochu jiná povídka. Na textu vyznačujícím se pro Kafku typickou nejednoznačností a otevřeností děje je pozoruhodná především perspektiva vypravěče vystupujícího v prvních větách příběhu jako člena této pětičlenné party. Zřejmě by se však nejednalo o Kafkův text, kdyby v úvodu jasně stanovené kritérium zůstalo neměnné až do závěrečných vět. A tak se vypravěč -zpočátku stylizující se zřetelně do role mluvčího tohoto spolku — v průběhu vyprávění perspektivou vidění pozvolna uchyluje spíše na území „nikoho“, na dělicí čáru mezi těmito pěti a dotírajícím šestým. Zvlášť patrné je to při výčtu jednotlivých členů skupiny — v této pasáži Kafka náhle přechází využitím er-formy do role nestranného pozorovatele („... nejdřív vyšel jeden, [...] pak druhý, [...] potom třetí, potom čtvrtý, potom pátý“²). Pozice vypravěče — v úvodu textu jednoho z pětic — je v průběhu vyprávění relativizovaná též drobnými stylistickými zvláštnostmi; např. částečným stíráním rozdílu v užívání činného a trpného rodu (to je patrné především v německém originále), díky nimž je nabourávána zdánlivě logická argumentace zdůvodňující odmítající stanovisko této pěticе vůči šestému: „Er tut uns nichts, aber er ist uns lästig, das ist genug getan.“³ — zde lze právě díky pasivu v závěru věty pouhou existenci šestého z pohledu skupiny manipulativně vnímat již jako aktivní nepřátelské chování. Co však zůstává neměnné, je celým textem se prolínající odmítavé stanovisko všech členů party vůči šestému.

Jiří Stromšík zmiňuje v Kafkových textech na první pohled zřetelné napětí mezi realističností detailu a ireálností celku.⁴ Tento paradox lze vyzorovat i zde. S množícími se argumenty mluvčího skupiny, ve své jednotlivosti postupně kompletujícími zdánlivě logickou obhajobu odmítavého postoje vůči šestému, dochází v jejich celistvosti nejen k popření této obhajoby, ale i k zpochybnění existence samotného společenství. Argumenty mluvčího skupiny vystavené na zdánlivě logické kauzalitě lze při bližším ohledání demaskovat spíše jako tautologie (např. „... dlouhé výklady by skoro už znamenaly přijetí do našeho kroužku, raději nic nevykládáme a nepřijímáme ho“⁵). Rozvíjející se obhajoba odmítání šestého tak paradoxně funguje jako

2 Tamtéž.

3 Kafka 1988, s. 308. „Nic nám nedělá, ale je nám na obtíž, to je až dost.“ Překlad Vladimíra Kafky. 1991, s. 155.

4 Stromšík 2003

5 Kafka 1991, s. 155.

mechanismus odkrývání pravé podstaty společenství — podstaty, která v principu neexistuje. Chycen v logické pasti, hájí mluvčí v závěru textu tuto existenci již jen společným původem všech členů. I to však neobstojí, možná právě díky již zmiňované pasáži, ve které Kafka, náhle nestranně, popisuje proces zrodu skupiny — moment opuštění kdysi společně obývaného domu. Právě přirovnání tohoto procesu k samovolnému pohybu kuličky rtuti („pak vyšel ze dveří, nebo spíše vyklouzl, jako kloužou rtuťové kuličky, druhý ...“⁶) nabízí podle Vivian Liska variantu jakéhosi deus ex machina, tedy samotnými členy neiniciovaného spolčení.⁷ Nakonec zbývá jediné, co je udržuje v jednotě — averze vůči šestému.

Rozuzlení situace se nedočkáme. Kafka ponechává díky otevřenému konci („odstrčíme ho lokty, jenže ať ho odstrkujeme sebevic, přijde znovu“⁸) na každém z nás, jak tento širšímu čtenářskému publiku prvoplánově zcela jistě neurčený text, uchopíme. „Kafka byl brilantní vypravěč příběhů, zejména v povídkách vycházel ze zcela konkrétních osobních zkušeností, hlavně ze zážitků patriarchální rodiny, v níž (alespoň jak to vnímal) se moc otce nepotřebuje ničím zdůvodnit“, uvádí Jiří Stromšík.⁹ Pokusme se tedy, stejně tak jako u povídky „Návrat domů“ (*Svět literatury*, 2017, roč. XXVII, č. 56) z důvodů zcela niterných, ať už je to pouhá lidská zvědavost, poodhrnout závěs a vyhlédnout možný motiv vzniku této povídky.

Kafka nebyl spisovatelem tvořícím na objednávku. Většina krátkých textů zřejmě vznikala spontánně, jako akt vyvolaný náhlou inspirací, změnou nálad a velmi pravděpodobně i jako autorova reakce na konkrétní podněty zvenčí. Psaní pro něj bylo — z dnešního pohledu — určitým druhem dopingu. Nemá smysl znovu zmiňovat již mnohokrát citované výroky Kafky o jeho téměř existenciální potřebě psát. Důležité však je chápat tuto jeho aktivitu jako stále nutkavou. Existenciální závažnost, již Kafka psaní přikládal, jej odlišovala od jiných autorů podobně formulujících svou celoživotní semknutost s literaturou. Stromšík k tomu dodává, že časté metafory „fyzilogického charakteru“, kterých Kafka užívá k popisu jeho koexistence s literaturou, je třeba brát téměř doslova: „on pro sebe považoval psaní za základní životní projev — za něco, co nesouvisí jen s intelektem, vůlí a city, nýbrž i se somatickou stránkou osobnosti.“¹⁰ Je pravděpodobné a mnohé studie na to poukazují (srov. Pasley 1995, 101–116¹¹), že pojetí Kafkova psaní jako téměř fyziologické potřeby stupňuje i míru jeho autobiografičnosti. Je též nutné zmínit Kafkuv další rys, odlišující jej od ostatních autorů — jiná hodnotová škála mezi výsledkem a vlastním průběhem práce. Právě moment psaní byl pro Kafku zřejmě tím nejdůležitějším, vše ostatní, tedy i cíl této činnosti — hotový text, vznikalo jaksí samovolně, náhodně, vlastní setrvačností. To též částečně vysvětluje fragmentárnost Kafkovy tvorby — určitá „rozevlátost myšlenek“ daná paradoxně přesností, kritičností a i velkou mírou skepse, se kterou Kafka vše pozoroval, bránila vzniku (až na pár výjimek — „Ortel“ či „Proměna“) větších uzavřených celků. Kafka byl spíše mistrem malých literárních žánrů. Nelze se u něho

6 Tamtéž.

7 Liska 2012, s. 102.

8 Kafka 1991, s. 155.

9 Stromšík 2003.

10 Stromšík 2014.

11 Pasley 1995, s. 101–116.

ubránit příměru se sprinterem na krátké tratě, který, pokoušeje se v nadmíře nahromaděné energie zdolat několikanásobně delší trat, si příliš pozdě uvědomí svou pošetilost a v marném boji s dechem svůj boj vzdává ještě před cílem. To je příznačné právě pro mnohé jeho delší texty, v nichž se úvodní epičnost v průběhu rozvíjení základního motivu ztrácí v čím dál zřetelnějším labyrintu úvah a rozjímání. Již jednou zde zaznělo, že Kafka byl brilantním vypravěčem, lze doplnit, že snad ještě lepším pozorovatelem a spíše „mistrem zkratky“.

Co tedy mohlo být námětem vzniku povídky „Společenství“? Jako první se nabízí celou Kafkovou tvorbou prostupující motiv jedince věčně balancujícího na hranici samoty a lidského společenství. Proč však Kafka v textu omezuje toto společenství na pouhých pět přátel? Je klíčem k odhalení nějakého dalšího motivu jejich počet? Proč právě pět? Je to záměr, nebo by stejný smysl dávalo společenství tří, čtyř či sedmi přátel? Jistě, v očích zastánců textově imanentní analýzy to nehraje žádnou roli a takto viděno je naše pedantství vnímáno jako zbytečná pošetilost, ale vzhledem k již zmíněnému prolínání autobiografie a díla, a též ke Kafkovým častým „reportážním“ záznamům běžných situací v denících, zde stále existuje dráždivé podezření skrytého významu. Pátráme-li po pětičlenné Kafkovi známé skupince lidí, automaticky se nabízí jedno z jeho klíčových životních témat — rodina. Právě Kafkovi rodiče a jeho tři sestry by mohly být tím společenstvím, o jehož členství on marně usiluje. Popustíme-li však ještě více uzdu naší fantazie a nahlédneme-li na Kafku i jako na bedlivého pozorovatele světa kolem něj, objevuje se vedle komorního rodinného dramatu jako další kandidát i jedno téma společenské — ostré národnostní spory a xenofobní nálady v nově vzniklém státě tvořeném při opomenutí počtem spíše zanedbatelné polské menšiny pěti národnostmi — Čechy, Slováky, Němci, Rusíny (Ukrajinci) a Maďary.

„Je nás pět přátel, vyšli jsme kdysi jeden po druhém z jednoho domu,“ píše Kafka v úvodu povídky.¹² Seberme tedy odvahu, vydejme se na tenký led a zkusme při zohlednění dobových reálií Kafkův text chápat jako náznak reakce na soužití jednotlivých etnik v nově vzniklém státě. Vzhledem k perspektivě vypravěče můžeme spekulovat nejen o literárně zpracované reflexi těchto dramatických událostí, ale i o osobním stanovisku autora vůči těmto problémům a jeho názorové rozpolcenosti ve vztahu k židovství samotnému.

Dům (monarchii) opouští pět přátel, pět národnostních skupin s různými historickými a politickými tradicemi: Češi a Slováci (67,3 %), Němci (22,3 %), Maďari (4,8 %), Ukrajinci (3,8 %) a početně nejslabší polská národnostní menšina (0,6 %).¹³ Günter Hartung k tomu dodává, že Kafka zcela jistě chápal Čechy a Slováky jako dvě velmi si blízké, ale přesto samostatné národnosti (to zřejmě též dle Hartunga dostatečně vysvětluje, proč ten druhý v Kafkově povídce „so leicht wie ein Quecksilberkügelchen aus dem Tor ‚glitt‘ und sich unweit vom ersten aufstellte“, protože o německé menšině by se to při nejlepší vůli říct nedalo) a s velkou pravděpodobností „zanedbal“ malou skupinu slezských Poláků — tím se dostáváme k pětičlennému spolku.¹⁴ Jednotícím

12 Kafka 1991, s. 155.

13 Hartung 2006, s. 386.

14 Tamtéž. Překlad: „vyklouzl, jako kloužou rtuťové kuličky, druhý a stoupl si nedaleko od prvního.“ Kafka 1991, s. 155.

kritériem je stejná výchozí situace všech pěti „konečně jsme stáli v jedné řadě“.¹⁵ Reálnost této koexistence silně umocňuje právě pozornost zvenčí („lidé na nás ukazovali a říkali: Těch pět právě vyšlo z tohoto domu“¹⁶).

Původní smysl existence této skupiny — daný dřívějším soužitím a následnou konfrontací všech pěti s novou realitou — získává v průběhu vyprávění ještě jeden rozměr — je to textem stále silněji prosakující společná averze vůči šestému a jeho nevídaným integračním snahám: „Od té doby žijeme společně. Byl by to spokojený život, kdyby se stále nevměšoval někdo šestý.“¹⁷ Je tedy Kafka tím šestým? Či lze s ohledem na dobový kontext v osobě šestého hypoteticky spatřovat metaforu židovství samotného?

Kafka není klasický případ jedince izolovaného od vnějšího světa, žijícího a duševně strádajícího v diaspoře. A rovněž schematismus pojetí do sebe neprodyšně uzavřených národností žijících v tehdejší Praze (zde se jedná především o dva přátele z naší party — Čechy a Němce — společně odmítajících jak německou, tak i českou židovskou komunitu) lze dnes již pokládat za překonaný. Koncept viditelně ohraničeného trojího ghetta, tak jak jej formuloval v padesátých letech minulého století Pavel Eisner, je dnešní literární vědou spíše vyvracen.¹⁸ Jako jeden z prvních vyjádřil nutnost zapracování určitých korektur již v sedmdesátých letech minulého století Christoph Stölzl, a po něm např. Kurt Krolop.¹⁹ Jedním z argumentů narušujícím stěny Eisnerem formulovaného ghetta byl vedle důkazů existence kulturních vazeb a obchodních kontaktů i odklon od zúženého chápání pojmu identita dřívější literární vědou, která pracovala především s tradičními národními (případně etnickými) koncepty a dostatečně nezohledňovala další roviny tohoto pojmu — např. identitu kulturní či státně-politickou. Z pozdějších prací, též revidujících tezi trojího pražského ghetta, je nutné zmínit studie G. B. Cohena, H. Bindera či práci K. Čapkové.²⁰ Na četné kontakty pražských německých autorů nejen s českými příhraničními oblastmi, ale i s Vídní a Berlínem poukazuje i Pazi a Zimmermann.²¹ Ostatně nutnost revize konstruktu trojího pražského ghetta potvrzují v mnohaletém předstihu již slova Roberta Weltsche, Kafkova současníka.

Až podezřele idealistický pohled na tehdejší soužití (minimálně v Praze) poskytuje též Max Brod:

heute sei kaum mehr von einer reinen deutschen und einer reinen tschechischen Nation die Rede [...], sondern nur noch von Pragern, Bewohnern dieser herrlichen und geheimnisvollen Stadt. Eine Verschmelzung ist eingetreten, das Blut hat sich vermischt.²²

15 Kafka 1991, s. 155.

16 Tamtéž.

17 Tamtéž.

18 Eisner 2001, s. 456.

19 Srov. Stölzl 1975, s. 27–34, Krolop 1983, s. 173–174.

20 Srov. Cohen 2000, Binder 2000, Čapková 2005.

21 Horch 2016, s. 334.

22 Tamtéž, s. 337. Překlad: „Dnes již se nehovoří o čistě německé a čistě české národnosti, nýbrž jen o Pražanech, obyvatelích tohoto nádherného a tajuplného města. Došlo ke splnutí. Krev se smísila.“

K opatrnosti při posuzování věrohodnosti tohoto a jemu podobných dobových výroků (např. závěru Werflový básně „An den Leser“: „daß wir uns, Bruder, in die Arme fallen!“²³) však nabádá Claudio Magris pokládající Brodovo označení „Verschmelzung“ spíše za fikci a do stejné kategorie řadí i všechny ostatní, tehdejší soužití idealizující pokusy. Někteří pražští německy píšící židovští autoři (od nichž se zcela zřetelně odlišuje Kafkův „kritický realismus“) se dle něj paradoxně pokusili zastřít neřešitelnost konfliktu jeho zdánlivým překonáním.²⁴ Při boření pomyslných stěn oddělujících jednotlivé národnostní komunity však nelze, jak již naznačuje Magris — ať už v přemíře snahy definitivně vyvrátit Eisnerův konstrukt pražského trojího ghetta — upadnout do opačného extrému a soužití jednotlivých národností idealizovat. Existenci od sebe relativně ostře oddělených národnostních komunit potvrzuje např. i Egon Erwin Kisch, shrnující vztah Čechů a Němců lapidárně do dvou vět:

Mit der halben Million Tschechen pflog der Deutsche keinen aussergeschäftlichen Verkehr. Kein Deutscher erschien jemals im tschechischen Bürgerklub, kein Tscheche im Deutschen Casino.²⁵

Podobně Hans Kohn popisující poměry v tehdejší pražské společnosti s tak explicitní dichotomií, jako snad žádný jiný z dobových svědků:

in allen Lebensbereichen herrschte eine freiwillige Segregation, eine Art stillschweigend anerkannter ‚eiserner Vorhang‘, der zwei Welten trennte, die Seite an Seite lebten, jede verschlossen und fast ohne Verbindung untereinander.²⁶

Shumsky k tomu dodává, že Kohnova zmínka o dobrovolné segregaci se zřejmě vztahuje na komunitu pražských německých Židů obecně. Samotný Kafka a stejně tak Kohn se díky jednomu respektive oběma rodičům, pocházejícím z venkova silně prosyceného českým elementem, museli v pražském prostředí cítit určitě lépe.²⁷

A jaká situace tedy panovala v Praze v době vzniku povídky „Společenství“? Jedním z hlavních témat se na podzim roku 1920 stává prohlubující se bytová krize. Bez přístřeší jsou stovky rodin, další přežívají ve velice nuzných poměrech, a to i přesto, že se zde nachází nespočet prázdných bytů. Množí se případy rabování a neoprávněného obsazování těchto prostor. Do monitorování celé situace, kritiky tristního stavu a kampaně za lepší bydlení se zapojuje též pražský tisk. Čas²⁸ k tomu dodává: „Stát musí ener-

23 Tamtéž. Překlad: „Abychom si, bratři, padli do náruče!“

24 Tamtéž.

25 Kafka 1988. s. 9., úvod od Klause Hermsdorfa. Překlad: „S půl milionem Čechů neměl Němec kromě obchodního žádný jiný styk. Žádný z Němců se nikdy neobjevil v českém Občanském klubu, žádný Čech v Německém Casinu.“

26 Shumsky 2013, s. 79. překlad: „...ve všech oblastech života existovala dobrovolná segregace, jakýsi druh tichým souhlasem uznávané železné opony, která oddělovala dva světy existující vedle sebe, každý však uzavřen do sebe, prakticky bez jakýchkoliv vazeb k tomu druhému.“

27 Tamtéž. s. 82.

28 Deník realistické skupiny kolem T. G. Masaryka, vydávaný v letech 1901–1915 a 1920–1935.

gicky zasáhnout, protože nebezpečí, které bytová krize plodí, může přerůst do ještě hrůznější podoby.²⁹ Hněv ulice se obrací proti luxusním příbytkům bohatých — ve většině případů se jedná o majetek Němců a německých Židů. Ke stupňování xenofobních nálad přispívá i skutečnost, že v Praze hledají útočiště početné skupiny židovských uprchlíků z východní Evropy. Příliv migrantů vyvolává otevřené nepřátelské reakce některých pražských politiků. *Tribuna*³⁰ cituje vyhrožování pražského zastupitele Dr. Duška: „Když se vláda zdráhá vyhnat židy z republiky, musíme čistku provést sami.“³¹

Tribunou je obviňován i tehdejší primátor Baxa, vedoucí údajně intenzivní rozhovory s pražským policejním inspektorem o možnostech rychlého odsunu nevíтанých cizinců.³² S vyhoštěním židovských uprchlíků opatrně souhlasí ústy jejich čelního představitele, Dr. Singera, i pražští sionisté: „Východní židé jsou většinou nebezpeční cizinci a demarše vůči nim je v tomto ohledu oprávněná. Na druhou stranu však je nutné udržovat s těmi pokojnými z nich přátelské vztahy.“³³

Samozřejmě, že Kafka tyto události pečlivě sledoval. Je známo, že kromě *Prager Tagblatt* — novin pražských Němců a německých Židů — četl i *Tribunu*, *Selbstwehr* (německy psaný sionistický týdeník) či *Národní listy*, v korespondenci s Milenou Jesenskou zmiňuje též štvavé články *Venkova*, deníku Agrární strany. Patrně ne náhodou v tomto období vzniká krátká próza „Městský znak“, kde jsou na pozadí biblického příběhu o babylonském zmatení jazyků vylíčeny problémy podezřele podobné těm současným a především pražským — kromě v té době velmi úporně řešené otázky jazykové kompetence jako klíče k národnostní identitě je tu i zcela zřetelná zmínka o jakési bytové krizi („Každý krajanský spolek chtěl mít to nejkrásnější bydlení, z toho vznikaly rozepře, jež vedly až ke krvavým půtkám.“³⁴). To, že Kafkovi nebyl osud židovských uprchlíků lhostejný, dokládá i jeho korespondence s M. Jesenskou — 7. září píše:

... und dann um 12.30 in der Nacht sah ich sie alle dort schlafen, einen neben dem anderen, auch auf Sesseln schliefen sie ausgestreckt. (...) Und solche Jungen liefen dort genug herum, kletterten über die Matrasen, krochen unter den Stühlen durch und lauerten auf das Brot, das ihnen jemand — es ist ein Volk — mit irgendetwas — alles ist essbar — bestrich.³⁵

V uvedeném úryvku Kafka zmiňuje zážitek jedné z jeho častých nočních procházek, kdy oknem židovské radnice krátce pozoroval skupinu židovských uprchlíků. Lze se

29 Čas, 8. 9. 1920.

30 Česky psaný politický a hospodářský deník iniciovaný Svazem českých pokrokových Židů, 1919–1928.

31 *Tribuna*, 5. 10. 1920.

32 Tamtéž.

33 Tamtéž.

34 Kafka 1991, s. 151.

35 Kafka 1986, s. 258. překlad: „a pak o půl jedné v noci jsem je tam viděl všechny spát, jednoho vedle druhého, také spali nataženi na židlích. [...] A takoví chlapi tam běhali, ležli přes matrace a plazili se pod židlemi a číhali na chléb, který jim namazal kdoví kdo — je to jeden národ — kdoví čím — všechno se dá jíst.“ (Kafka 1993, s. 179–180.)

domnívat, že v další krátké říjnové próze „Ponořen do noci“ tento a jemu podobné zážitky částečně nabývají literárního zpracování.

V době zrodu Kafkova „Společenství“ jsou již Židé ústavně považováni za rovnoprávnou národnostní menšinu. Ernst Pawel připomíná, že v evropské historii jde o první případ, kdy moderní parlamentární demokracie přistoupila k židovskému obyvatelstvu tímto způsobem. Zásahu na tomto úspěchu Pawel připisuje sionistickému hnutí a především Masarykovi, jehož realistická strana byla v očích západních mocností reprezentantem a zároveň garantem demokratického vývoje mladého československého státu.³⁶

V této situaci očekávalo židovské obyvatelstvo zcela logicky postupné zlepšování vztahů ve všech společenských oblastech. Odrážela však tato očekávání tehdejší realita? Řadu dokreslujících informací a odpovědí lze opět nalézt v dobovém tisku. Např. v květnu 1920 pod společným názvem „Židovská otázka“ otištěná série tří kontroverzních článků redaktora Josefa Hudce sice nepopírá ústavní zakotvení Židů, podává však nebezpečně zjednodušující pohled — již jen vzhledem k vzrůstající nejednotnosti židovského hnutí — na otázky konfesní a národnostní: „jsou obdivuhodným příkladem věrnosti sobě samým, svému národu a víře svých otců. Ne internacionalismu, ale nacionalismu můžeme se učit od židů.“³⁷ Agresivnějším tónem, dokládajícím tehdy existující frustraci části české společnosti v otázce majetkových poměrů, je komentována židovská dominance v politické a hospodářské sféře:

„více než rovnocenný národ. V mnohém jsou u nás dokonce vládnoucí vrstvou, [...]. Jejich hospodářská, společenská a finanční nadřazenost, jejich politický a žurnalistický vliv je velký nejen v Československu, ale i v celé Evropě.“³⁸ Nebezpečný alibismus vůči silicím antisemitismu pak projevuje Hudec v poznámce o přehnané imunitě Židů: „O národech lze mluvit, našemu národu dokonce i spílat, ale byť jen zmínka o Židech stačí někdy k tomu, aby byl autor považován za antisemitu.“³⁹

Nejostřejší útoky vůči židovskému obyvatelstvu pocházejí od již zmiňované Agrární strany. Např. v krátké *Venkovem* publikované studii Antonína Holuba „Náš vztah k Židům“ je již v úvodu zřejmě z důvodu autorovy snahy o navození té „správné atmosféry“ — dle mého soudu dosti sporně — citován z položidovské rodiny pocházející Julius Zeyer: „Podivný to národ, podivný jeho osud a zvláštní od jiných národů se lišící proud jejich dějin. [...] a mezitím, co my buď sníme, nebo se škorpíme, zmocňují se židé statků našich vezdejších.“⁴⁰ Poté již Holub pokračuje ve svých vlastních analýzách, jejichž cílem má být zřejmě zodpovězení otázky, proč jsou právě Židé největšími nepřáteli Slovanů. Zcela jasno má autor již po několika málo řádcích: „Neexistuje žádný jiný národ, v němž by Židé měli větší svobodu a materiální zabezpečení,

---

36 Pawel 1994, s. 41.

37 Tamtéž.

38 Tamtéž.

39 Tamtéž.

40 Holub 1920, s. 13.

než jaké mají u nás. [...] Židé nepřekonatelně nenávidí národy, v nichž žijí jako trpěná menšina. Naopak před národem, který je ničí, se sklánějí.⁴¹

Svou protizidovskou kampaň *Venkov* systematicky stupňuje; 26. září vyhrožuje: „V naší republice není nikdo nadšen pro pogromy. Nikdo židům nic zlého nedělá. Ale kdyby měli tuto svobodu zneužít k otřesení stávajících poměrů, museli by se připravit na to, že si to náš lid nenechá líbit.“⁴²

V ještě silnějších útocích pokračuje *Venkov* v říjnu: „Jestliže nám bude kvůli zahraňničním Židům zkřiven být jen vlas na hlavě, rozdupe český lid v pravém slova smyslu všechny židovské a položidovské vůdce a v celé republice vypuknou pogromy, jaké svět ještě neviděl.“⁴³

Antisemitské štvání *Venkova* vzbuzuje otevřenou nevoli některých novinových redakcí. V již zmiňované *Tribuně* vychází na podzim celá řada s agrárním *Venkovem* polemizujících článků redaktora Ferdinanda Peroutky. „Antisemitismus má jednu velkou výhodu: nevyžaduje vzdělání a není třeba se starat o pravdivost informací a výběr prostředků.“ shrnuje svůj pohled na redakci *Venkova* Peroutka 8. října.⁴⁴ Do sporu *Venkova* s *Tribunou* se postupně vměšuje *Večer*, orgán národních socialistů v čele s Václavem Klofáčem, ostře napadající *Tribunu*. Peroutka k tomu poznamenává: „Jakmile si *Tribuna* vezme na mušku někoho z *Venkova*, odplatí se jí za to *Večer* ještě větším štváním.“⁴⁵

V listopadu propukují řadu měsíců trvající nepokoje v mohutné antisemitské bouři: „Am Abend des 16. November 1920 stürmten die Massen das Jüdische Rathaus, verwüsteten das jüdische Archiv, zertrampelten die Thorarollen auf der Straße“, popisuje situaci Ch. Stözl v knize *Kafkas böses Böhmen* a pokračuje citací ze *Selbstwehru*:⁴⁶ „Prags Gassen waren erfüllt von wüsten Drohungen gegen die Juden, die Menge im Begriffe, in die jüdischen Wohnungen zu dringen.“⁴⁷

Zajímavé je, že podle *Tribuny* z 18. listopadu 1920 nebyl židovský archiv zrušeno a ani židovským uprchlíkům, kteří byli ubytováni v sále Židovské radnice, se údajně nic nestalo. Tyto informace však popírá redakce brněnského *Jüdische Volksstimme* vytýkající většině českých novin zlehčování celé situace:

Die tschechische Presse hat die Tumulte überhaupt und ganz besonders die Ausschreitungen gegen die Juden bagatellisiert. Wenn silberne Leuchter oder Thoraschmuck entwendet werden, so sind das eben Beweise, daß die Mentalität der Prager Gasse und ihrer Führer seit dem Mittelalter sich nicht geändert hat. Aber das jüdische Rathaus, an dem hat sich selbst der rohste Pöbel des

41 Tamtéž.

42 *Venkov*, 26. 9. 1920.

43 *Venkov*, 5.10. 1920.

44 *Tribuna*, 8. 10. 1920.

45 Tamtéž. 13. 10. 1920.

46 Německy vydávaný deník Židovské strany, vycházející v Praze v letech 1907–1938.

47 Stözl 1975, s. 99. Překlad Jaromír Povejšila: „16. listopadu večer vtrhly masy na židovskou radnici, zrušily židovský archiv a na ulici rozšlapaly svitky tory“; „Pražské ulice byly plné výhrůžek vůči Židům, dav byl připraven vtrhnout do bytů židovských rodin.“ (1999)

Mittelalters nicht vergriffen, das war erst dem erleuchteten 20. Jahrhundert behalten.⁴⁸

A jak vnímal tuto vypjatou společenskou situaci Kafka? V jednom z dopisů Mileně Jenesské píše:

Každé odpoledne jsem v ulicích a koupu se v nenávisti k Židům. „Prašivé plemeno“, slyšel jsem teď jednou nazývat Židy. Nerozumí se samo sebou, že člověk odejde odněkud, kde je tak nenáviděn? Cožpak to není samozřejmé, že člověk prchá z místa, kde je nenáviděn? (Sionismus nebo pocit národní příslušnosti k tomu vůbec nejsou zapotřebí.)“⁴⁹

Kafkův údiv a zděšení nad přirozeností a až stoickou lhotejností, s níž přijímá židovské obyvatelstvo výpady druhé strany, dává do širšího kontextu charakteristika vztahů v tehdejší židovské společnosti podaná Arthurem Schnitzlerem:

Die Tragikomödie des heutigen Judentums, deren ewige Wahrheit es sei, daß ein Jude vor dem anderen nie wirklichen Respekt hat, Neid, Haß, ja manchmal Bewunderung, am Ende sogar Liebe [...], Respekt niemals. Denn alle Gefühlsbeziehungen spielen sich in einer Atmosphäre ab, in der Respekt ersticken muß. „Es ist der Haß der geschlossenen Gesellschaft, deren Mitglieder sich so gut kennen, daß sie sich tiefere Wunden beibringen können als irgendein Außenstehender.“⁵⁰

Schnitzlerem zmiňovaná společenská izolovanost funguje jako past, z níž není úniku. Tato mizérie, tento život v jedné ze zásuvek Kafkova prádelníku, nahlodává již tak křehké vztahy Židů samotných. Téměř pikantně v tomto ohledu působí poznámka *Selbstwehru* pocházející z roku 1910: „Und wenn man gar hört, wie sie untereinander sich über ihre Glaubensgenossen unterhalten, könnte man meinen, in bester antisemitischer Gesellschaft zu sein.“⁵¹

48 *Jüdische Volksstimme*, 1920, Jahrgang XXI. Nr. 48. : „Český tisk tyto nepokoje bagatelizoval, zvláště pak útoky proti Židům. Pakliže jsou odcizeny stříbrné svícny, svitky tóry, pak jsou to zřejmé důkazy toho, že se mentalita pražské ulice a jejích vůdců od středověku nezměnila. Ale na židovskou radnici se neodvážila zaútočit ani ta nejhorší lůza středověku. To zůstalo vyhrazeno až osvícenému 20. století.“

49 Kafka 1993, s. 199.

50 Stölzl 1975, s. 109. Překlad Jaromíra Povejšila: „Věčnou pravdou tragikomedie dnešního židovství je, že Židé vůči sobě nikdy nechovají vzájemný respekt. Závist, nenávist, někdy obdiv, dokonce i lásku [...], ale respekt nikdy. Protože všechny citové vztahy se odehrávají v atmosféře, v níž se respekt musí zadusit. Je to nenávist „uzavřené společnosti“, jejíž členové se znají tak dobře, že si mohou přivodit těžší rány, než by jim byl schopen způsobit kdokoli jiný, stojící stranou.“ (1999)

51 Tamtéž, s. 111. Překlad Jaromíra Povejšila: „A když člověk slyší, jak se mezi sebou baví o svých souvěrcích, mohl by myslet, že je v té nejlepších antisemitské společnosti.“ (1999)

Na paradox směsice výsměchu a hněvu směřované do vlastních řad poukazuje i rakouský spisovatel Rudolf Hans Bartsch, jehož literární začátky byly antisemitismem silně ovlivněny.

Die aber, die ich angegriffen und befehdet habe, die Juden, die lasen mein Buch. Sie [...] ließen mir sagen, ich hätte sie ergriffen, gerüttelt und sei ein Dichter. Juden und Juden ohne Ausnahme bildeten meine erste Gemeinde. Mein arisches Buch wurde von den Ariern verachtet, und geliebt von solchen, die es schmähete.⁵²

Většina z nás by jako židovskou odpověď na nenávisť zvenčí předpokládala semknutost a jednotnost. Realita je však zcela odlišná: sionisté neskrývají pohrdání vůči starší generaci více či méně asimilovaných Židů, západní Židé ohrnují nos nad Židy východními, v konfliktu jsou též čeští a němečtí Židé. Krizi vztahů v židovské komunitě prohlubuje též paradox tlaku oficiálních míst volajících po zrychlení integračního procesu provázeného stupňujícím se nepřátelstvím české a stále více i německé části společnosti. Antipatie Čechů přizívovali nemalou měrou i samotní němečtí Židé hrdě se považující již od dob Tolerančního patentu za přirozeného spojence Němců. Představitelé židovské kulturní elity (např. Oskar Wiener, Friedrich Adler či Hugo Salus) se otevřeně prohlašovali za apogety německé kultury. O jednu generaci později Hugo Bergmann staví v otevřeném dopise německou kulturu nad českou a vyslovuje jí bezmeznou podporu, pokud to nebude ohrožovat židovské zájmy.⁵³ Samozřejmě, že Češi vnímali tyto výpovědi velmi pozorně a v citlivé atmosféře národnostních sporů stále častěji přestávali rozlišovat mezi Němci a německými Židy — obojí byl pro většinu z nich nepřátelský element.⁵⁴ Našli se i němečtí Židé, kteří se naopak — zřejmě z důvodů spřízněnosti v národnostním boji — stavěli na stranu Čechů. Stupňující se averze vůči židovskému obyvatelstvu je počátkem dvacátých let zřetelná i u pražských Němců, což lze zcela jistě uvést do souvislosti s agresivním nástupem expanzivní militantní politiky v tehdejší Německu.

Ve vzdělaných židovských kruzích tato situace logicky vyvolávala rostoucí obavy z budoucnosti. Jak se bránit? Může to být již zmiňovaná semknutost a odhodlanost (snaha zřetelná snad pouze u sionistů), anebo — a to je náš případ — stále urputnější hledání viny za vzniklou situaci. Ale když se vina stále nenachází, může takto způsobená frustrace pozvolna přerůstat v pocity nenávisť směřované do vlastních řad — vůči ostatním souvěrcům i vlastní osobě.

Hledáme-li zakódované signály židovské sebenávisťi v povídce „Společenství“, pak je to především úhel pohledu, jakým je příběh vyprávěn. Právě stylizace vyprávěče do role mluvčího skupiny jakoby charakterizovala vnitřní Kafkovu rozpolcenost

52 Tamtéž, překlad Jaromíra Povejšila: „Ti však, které jsem napadal a s nimiž jsem bojoval, Židé, moji knihu četli. Sdělili mi, že jsem je uchvátil, otrásl jimi a jsem jejich básníkem. Židé tvořili téměř bez výjimky mou první čtenářskou obec. Má árijská kniha byla Árijci opovrhována, ale milována těmi, jež haněla.“ (1999)

53 Horch 2016, s. 330.

54 Tamtéž.

v otázce židovství. Ač Žid — v povídce ten šestý — přesto se Kafka staví na stranu pětice přátel odmítajících šestého. Kafkovu zjevnou příslušnost k této skupince lze chápat právě jako určitou zlobu obrácenou vůči svým vlastním — vůči komunitě, z níž dotyčný pochází a z níž se snaží uniknout, nebo sám sebe přesvědčuje, že již unikl. A proč ta zloba? Připomeňme si ještě jednou Kafka slova: „Nerozumí se samo sebou, že člověk odejde odněkud, kde je tak nenáviděn? Cožpak to není samozřejmé, že člověk prchá z místa, kde je nenáviděn?“⁵⁵

Důležité je též zmínit, že původní rukopis povídky obsahoval později škrtnutou větu: „Die Leute zählen uns und sagen: Früher waren es fünf, jetzt sind es sechs. Nein, sagen wir und stampfen mit dem Fuß, wir sind nur fünf“,⁵⁶ větu evokující atmosféru tehdejších oficiálních proklamací o rovnoprávném postavení židovské komunity, jež stály v ostrém kontrastu s odmítavou reakcí všech národnostních menšin. Proč je tato věta z textu vyňata, lze vysvětlit Zimmermannovým postřehem o škrtnutí právě těch textových pasáží, které Kafkovi připadaly příliš jednoznačné.⁵⁷

Samozřejmě, že Kafka vnímal stupňující se agresivitu protižidovských nálad. Díky *Selbstwehru* měl dostatek informací i o sílícím německém antisemitismu v pohraničních oblastech a o válkou rozdmýchaném antisemitismu na polských a maďarských hranicích. Též Max Brod informoval Kafku v důsledku své prohrané kandidatury za Židovskou stranu na Slovensku o tamních protižidovských náladách.⁵⁸ A Kafka sám byl konfrontován s antisemitismem kromě již zmiňovaných pražských událostí i během svého letního léčebného pobytu v Meranu. Patrně intenzita tohoto prožitku byla též příčinou vzniku krátkého srpnového textu připomínajícího Kafkovým postojem povídku „Společenství“. O tom, že Kafka s velkou pravděpodobností píše právě o událostech v Meranu, svědčí podle Güntera Hartunga malá korektura ve druhé větě textu, kde místo původního „na úpatí hor“ stojí „na břehu řeky“: „Es war eine politische Versammlung. Merkwürdig ist es, daß die meisten Versammlungen auf dem Platz der Ställe stattfinden, am Ufer des Flusses.“⁵⁹ S tím lze souhlasit, dostihové závodiště se v Meranu nachází u řeky na okraji města a v roce 1920, kdy se ještě závodilo na původním menším závodišti, se právě zde („am Ufer des Flusses“) nacházelo volné prostranství poblíž dostihových stájí („am Platz der Ställe“), které bylo hojně využíváno k různým společenským akcím. Vlastní text zachycuje průběh jakéhosi protižidovského shromáždění. Zajímavější než samotný popis této demonstrace je však pasáž, ve které se Kafka coby náhodný svědek svým souhlasem s názory demonstrovajícího davu opět dostává do roviny Žida distancujícího se od svých souvěrců: „Auch waren alle einig, eine vollständigere Einigkeit habe ich nie gesehen, auch ich war völlig ihrer Meinung, die Sache war allzu klar.“⁶⁰ Názor stejný jako četné Kafkovy

55 Kafka 1993, s. 199.

56 Hartung 2006, s. 387. Překlad: „Lidé nás počítají a říkají: Dříve jich bylo pět, teď je jich šest. Ne, říkáme my a dupneme si nohou, je nás pět.“

57 Zimmermann, 1992, s. 7.

58 Hartung 2006, s. 386.

59 Hartung 2006, s. 383. Překlad: „Bylo to politické shromáždění. Pozoruhodné je, že většina shromáždění se koná u dostihových stájí na břehu řeky.“

60 Tamtéž, překlad: „Všichni byli také názorově jednotní, větší jednotu jsem nikdy neviděl, také já jsem byl plně jejich názoru, ta věc byla příliš jasná.“

poznámky známé z dopisů Mileně Jesenské vyjadřující odmítavý vztah k asimilujícímu se (nejen) pražskému židovstvu, názor téměř totožný s odmítavým postojem mluvčího pětičlenné skupiny v povídce „Společenství“: „my už jednou pohromadě jsme a taky zůstaneme, ale nějaké nové družení nechceme [...] Ať si jak chce špulí rty, odstrčíme ho loktem, jenže ať ho odstrčíme sebevíc, přijde znovu.“⁶¹

Právě ze závěru povídky lze částečně vycítit též autorův kritický postoj vůči tzv. „asimilační židovské politice“. Kafka byl silná osobnost a měl i svou hrdost. Fyzickou slabost — a i to je u něho pojem dosti relativní — nelze zaměňovat za slabost psychickou. Četné výlevy zoufalství a stavy vnitřních nejistot známé z deníků a korespondence stojí v rozporu nejen s dojemem příjemného a spíše usměvavého společníka, kterým Kafka na veřejnosti byl, ale i s jeho příkladným přístupem k profesnímu životu. Známe je též Kafkovo korektní, ale přitom značně sebevědomé vystupování při jednáních s vydavateli jeho povídek. Hrdost může být katalyzátorem Kafkovy kritiky těch proudů židovské politiky tvrdošijně usilujících o získání přízně tam, kde o to viditelně nikdo nestojí.

Kafkovy antipatie vůči těmto — v jeho očích nedůstojným — asimilantským snahám lze vypožorovat nejen z mnoha často šifrovaných narážek v prozaickém díle, ale i ze zcela otevřených zpovědí v soukromé korespondenci. V době vzniku povídky „Společenství“ píše Kafka Mileně Jesenské:

spíše bych ti mohl vyčítat, že máš o Židech, které znáš (mne v to počítaje) — jsou i jiní — příliš dobré mínění. Někdy bych je chtěl, právě jako Židy (mne v tom počítaje) nacpat třeba do tamtoho prádelníku, pak počkat, pak zásuvku trochu vytáhnout, a podívat se, jestli už se všichni udusili, pak zásuvku zasunout a pokračovat až do konce.⁶²

A jak tedy uzavřít naše pátrání po motivu této povídky? Je jím opravdu rozjitřená atmosféra národnostních sporů počátku dvacátých let? Smí být těchto pár Kafkových řádků s notnou mírou nadsázky bráno jako literárně zpracovaný komentář konkrétních historických událostí? Velmi rád bych na tomto místě odpověděl ano. Zmínil jsem řadu argumentů, které tuto domněnku podporují. Též takto vzniklý obraz Kafky jako aktivního glosátora dané situace, jedince zřetelně se vyhraňujícího vůči tomu, s čím nesouhlasí, a ne zase jen (již pokolikáté!) jako životního ztroskotance utápějícího se ve svých problémech, Je sympatický a Kafku svým způsobem osvěžující i rehabilitující. Lze tedy vyslovit definitivní ano? Poetická konstelace povídky se sice zdá být díky výše uvedeným skutečnostem doložena konkrétními událostmi, též v Kafkově korespondenci z tohoto období nalézáme četné narážky na společenská témata, to vše ale neznamená, že o těchto věcech text skutečně pojednává. Přes všechny indicie vedoucí v této povídce k dobovému kontextu je velmi důležité zohlednit ještě jedno kritérium — ne novináře (!), ale básníka Kafku, bytost, která své prožitky ještě před jejich zanesením na papír automaticky přeměňovala na realitu literární — tedy na obrazy žijící svým vlastním životem a možná bez jakýchkoliv námi tak úporně hledaných vazeb ke konkrétním historickým událostem. Nenuťme se tedy do ukvape-

61 Kafka 1991, s. 155.

62 Kafka 1993, s. 47.

ných závěrů, nepokoušejme se krkolomnými analýzami vědět o textu více než autor sám, nepřekračujme lehkovážně hranici dělicí literaturu od jiných žánrů. Zůstaňme v nádherném světě Kafkových povídek, ale zároveň, máme-li potřebné argumenty, směle obhajujeme existenci možnosti (ne skutečnosti), že Kafkovu ruku při psaní tohoto či jiného textu vedly události nanejvýš konkrétní a skutečné.

LITERATURA

- Binder, Hartmut. „Paul Eisners dreifaches Ghetto. Deutsche, Juden und Tschechen in Prag“. Reffet, Michael (Hrsg.): *Le monde de Franz Werfel et la morale des nations. Die Welt Franz Werfels und die Moral der Nationen*. Frankfurt a. M. u. a.: Peter Lang, 2000, s. 17–137.
- Cohen, Gary. B. *Němci v Praze 1861–1914*. Praha : Karolinum, 2000.
- Čapková, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha : Paseka, 2005.
- Eisner, Pavel. „Franz Kafka a Praha“. In *Z dějin českého myšlení o literatuře 1*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2001, s. 455–473.
- Hartung, Günter. *Juden und deutsche Literatur: zwölf Untersuchungen seit 1979*. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag, 2006.
- Herndorf, Klaus. *Franz Kafka — Das erzählerische Werk 1*. Berlin : Rütten und Loening-Verlag, 1988.
- Horch, Hans Otto. *Handbuch der deutsch-jüdischen Literatur*. Berlin — New York : Walter de Gruyter, 2016.
- Hudec, Josef. *Židovská otázka*. Praha : Ústřední tiskové družstvo socialistické strany čsl. lidu pracujících, 1920.
- Kafka, Franz. *Dopisy Mileně*. Praha : Český spisovatel, 1993.
- Kafka, Franz. *Popis jednoho zápasu. Novely, črty, aforismy z pozůstalosti*. Praha : Odeon, 1991.
- Kafka, Franz. *Briefe an Milena*. Frankfurt a. M.: Fischer-Verlag, 1986.
- Krolop, Kurt. „Das ‚Prager Erbe‘ und ‚das Österreichische‘“. In *Zeitschrift für Germanistik*, 1983, roč. 4., sešit 2, č. 4. s. 166–188.
- Liska, Vivian. „Ausschluss und Gleichschaltung. Franz Kafkas Gemeinschaften“. In Heinz-Dieter Assmann, Frank Baasner, Jürgen Wertheimer (Hrsg.): *Normen, Standards, Werte — was die Welt zusammenhält*. 2012.
- Pasley, Malcolm. „Die Schrift ist unveränderlich...“ *Essays zu Kafka*. Frankfurt a. M. : Fischer Verlag, 1995.
- Pawel, Ernst. „Der Prager Zionismus zu Kafkas Zeit“. In *Kafka und Prag*. Eds. Kurt Krolop, Hans Dietrich Zimmermann. Berlin — New York : Walter de Gruyter, 1994, s. 33–43.
- Shumsky, Dimitry. *Zweisprachigkeit und binationale Idee: Der Prager Zionismus*. Göttingen : Vandenhoeck/Ruprecht, 2013.
- Stölzl, Christian. *Kafkas böses Böhmen*. München: Verlag: edition text + kritik, 1975.
- Stölzl, Christian. *Kafkovy zlé Čechy — K sociální historii pražského žida*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1999.
- Stromšík, Jiří. *Kafka, Franz*. Internetový projekt. [online]. [ict. 2003-07-16]. Dostupné z: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/13671/kafka-franz>>.
- Stromšík, Jiří. *Kafkovo „psaní“ mezi deníkem a fikcí: texty z pozůstalosti*. Praha : Institut pro studium literatury spolu s Ústavem germánských studií FF UK, 2014.
- Zimmermann, Hans Dieter. „Die endlose Suche nach dem Sinn“. In *Der Proceß*. Würzburg : Königshausen und Neumann, 1992.

DOBOVÝ TISK

Čas
Die jüdische Volksstimme

Tribuna
Venkov

Jaroslav Březina (* 1965) působí od roku 1990 na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. Zabývá se fenoménem odborného jazyka, především pak odborné hospodářské a bankovní němčiny. V roce 2002 obhájil na tehdejší Katedře germanistiky a nordistiky FF UK disertační práci zabývající se specifickými rysy jazyka německých burzovních zpráv. Je autorem několika odborných článků věnujících se tomuto tématu a obecněji i oblasti odborného jazyka a též tří jazykových učebnic hospodářského jazyka. Z ohledem na vystudovaný obor (germanistika na FF UK) se věnuje dlouhodobě německé literatuře — především pak německy píšícím pražským židovským autorům z počátku dvacátého století.

E-mail: Jaroslav.brezina@vse.cz